

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

‘De EU is geworden tot een gebruiksartikel’

In gesprek met Rob Riemen

---

door *Jan Prij*

Redactiesecretaris van *Christen Democratische Verkenningen*.

Volgens Rob Riemen, stichter en directeur van het Nexus Instituut, is het ideaal van Europa verplat tot de wens goed renderende projecten te realiseren. Hij zegt dat vijf jaar nadat hij op verzoek van premier Balkenende tijdens het Nederlandse EU-voorzitterschap van 2004 de conferentiereeks Europe, a beautiful idea? organiseerde. Het onderwerp van de conferenties was het Europese beschavingsideaal. ‘Ik heb er sindsdien niet één politicus meer over gehoord’, stelt Riemen met spijt vast. ‘Niemand vertelt de mensen meer hoe je Europeaan kunt worden.’ Een keer ten goede begint volgens hem met een herwaardering van de vormende krachten van het Europese humanisme.

Dankzij Europa kunnen mensen zich verbonden weten met een grotere identiteit. Daarin ligt volgens Rob Riemen Europa’s kracht. In dat licht benaauwt het hem des te meer dat hij een hernieuwde gerichtheid op de natie staat waarneemt. De uitdagingen waarvoor Europa staat, zijn niet veel anders dan weleer. Ze bestaan uit de zorg voor de ziel, het blijvend investeren in vorming, de cultivering van geestelijke moed en wijsheid, het scheppen van schoonheid. Volgens hem verkwanselen politici dit Europese beschavingsideaal, al dan niet moedwillig.

Een van de hoofdvragen uit deze CDV luidt: is het mogelijk en wenselijk nieuw leven te blazen in de grote Europese idealen? Is er een wijze om aan het Europees pragmatisme en realisme voorbij te komen of is dat juist niet wenselijk? U bent een fervent pleitbezorger van het Europees humanisme als vormend en richtinggevend ideaal voor Europa. Maar is zo’n missie voor het huidige Europa niet een hopeloos achterhoedegevecht van een kleine elite?

RIEMEN ‘Als ik niet zelf met hart en ziel overtuigd zou zijn van hetgeen het Europese

humanisme te bieden heeft, zou ik mijn tijd anders gaan besteden. Gelukkig springen steeds weer mensen voor dit idee in de bres. Het ideaal van het Europese humanisme is altijd iets van een beperkte groep mensen geweest en het is ook al meermalen geconfronteerd met crisis. Het is van essentieel belang om elitair te zijn, maar dan wel in de oorspronkelijke betekenis van het woord: je verantwoordelijk weten voor het beste van de menselijke geest. Een culturele elite moet zorg dragen voor het kennen en onderhouden van de belangrijkste ideeën en waarden, de klassieke werken, de betekenis van woorden, de adel van de geest.’

‘Het Nexus Instituut biedt kanalen om de blijvende betekenis van dit ideaal voor het voetlicht te brengen. Dit ideaal leeft nog steeds en we kunnen er via bijvoorbeeld de wereld van de literatuur, klassieke muziek, film en de kunsten kennis mee maken. Het kritische punt is natuurlijk wel dat we veel van het Europese humanisme zijn kwijtgeraakt. Het hele idee wordt niet meer door de Europese elites gedragen: zij hebben het opgegeven. Toch denk ik dat het Europese humanisme een van de weinige ideeën is die nog levensvatbaar zijn om de grote problemen waarmee we worden geconfronteerd aan te kunnen, in de strijd met de klein-geestigheid, het materialistische denken en nieuwe rivaliteiten.’

OUDE WOORDEN OPNIEUW TOT KLINKEN
BRENGEN

*Hoe zou u dat Europese ideaal waar u
voor staat omschrijven?*

RIEMEN ‘Zoals voor veel zaken geldt die van essentiële waarde zijn, zijn ze onmogelijk te omschrijven in eenduidige termen. Wat is liefde? Wat is waarheid? Het Europese humanisme draait om het hooghouden van

de idee van de menselijke waardigheid. Deze kan niet bestaan zonder politieke vrijheid. Spinoza is wat dat betreft cruciaal voor het Europese humanisme, evenals de herontdekking door Thomas Mann van waarheid, goedheid, schoonheid, menselijke waardigheid. Hij liet zien dat deze waarden niet zijn te reduceren tot willekeurige scheppingen. Wij weten van die waarden dankzij de menselijke geest, dankzij het vermogen om zelf te denken. Het Europese humanisme is voor mij de gedachte dat de mens op grond van zijn geestkracht in staat is zichzelf te verheffen, om meer te zijn dan wat hij ook is. Dat wat hij ook is, de menselijke natuur, is door denkers als Freud, Marx en Darwin uitvoerig geanalyseerd in termen van angsten, machten en driften. Dat “meer” dat hij is, daarop kan de mens via de menselijke geest en de menselijke ziel worden aangesproken. Het is een vermogen dat we moeten realiseren. Dit vermogen, dat alle mensen met elkaar delen en dat men religieus of seculier kan duiden, is cruciaal voor het verstaan van de inhoud van het Europese ideaal, al vanaf de tijd van de oude Griekse filosofen. Van belang is uiteraard de renaissance, het (her)ontdekken van het menselijk individu. De mens komt centraal te staan, samen met de idee dat een leven een zoektocht is, een permanent streven naar menswording in het licht van de hogere waarden. Het gaat om het streven naar identiteit. Kun je worden wie je, conform je beste mogelijkheden, eigenlijk bent? Maar, helaas, we hebben dit *Bildungs*-ideaal opgegeven. Wat nu nog rest zijn alleen de kale feiten, het materialistische en het utilitaire denken.’

Wat is er misgegaan?

RIEMEN ‘Los van allerlei cultuurfilosofische beschouwingen over waarom de objectiviteit van waarheid, van goedheid

en van schoonheid niet meer in tel is, zou ik zeggen dat we onze identiteit aan steeds kleinere kringen lijken te ontleen. Europeaan zijn in de geest van het Europese beschavingsideaal betekent een bepaalde kosmopolitische identiteit hebben, wat wil zeggen dat je de dialoog kunt aangaan en je op verschillende plekken thuis voelt. Maar zo wordt er niet meer over Europa gedacht. Het denken in termen van tegenover elkaar staande natiestaten, religies en etnische groepen is weer helemaal terug. De Europese geschiedenis is een lange, eindeloze historie van oorlog op oorlog, met als ultieme uitbarstingen de Eerste en Tweede Wereldoorlog, de totale zelfvernietiging van een maatschappij en van dit culturele ideaal. De Europese humanisten hebben ondanks deze gewelddadige achtergrond altijd voor Europa gepleit. Goethe, Kant en Mozart waren Europeanen. De beste geesten wisten dat het creëren van een grotere identiteit de enige kans biedt om aan oorlogen een einde te maken. Ze wisten dat je geen punt kunt zetten achter Duitser, Fransman of Nederlander of welke nationaliteit dan ook, zoals ook achter elke geloofsovertuiging een komma en geen punt moet staan.’

‘Het punt is, we hebben geen alternatief voor Europa, voor het denken in grotere identiteiten dan alleen dat van eigen volk eerst, behalve dan een terugval in oude rivaliteiten. Frankrijk en Duitsland zullen niet meer tegen elkaar ten strijde trekken en Nederland en Spanje zullen dat evenmin doen, maar dat is er geen garantie voor dat we het geweld definitief hebben uitgebannen en dat er zich geen andere vormen van (burger)oorlogen manifesteren. Vrede is bepaald geen vanzelfsprekendheid. Niets wat werkelijk van waarde is kan ooit vanzelfsprekend zijn.’

‘Ik heb binnen de EU op het hoogste niveau mensen over Europeanen horen praten

als over “ingezetenen van een van de lidstaten van de Europese Unie met een paspoort van dat land”. In juridisch opzicht is dit het enige juiste antwoord, en tegelijkertijd is het illustratief voor wat er mis is met de Europese Unie. Wanneer de Unie niet meer is dan een geografische eenheid die zich mani-

.....
.....
Wie zal ernaar streven een zo goed mogelijk paspoort of een echte euro te zijn?
.....
.....

festeert in een paspoort, of een economische eenheid die tot uitdrukking komt in de euro, dan zal geen burger zich ermee kunnen identificeren. Identificeren is een proces van eigen maken, van worden wie je wilt zijn. Wie zal ernaar streven een zo goed mogelijk paspoort of een echte euro te zijn? Niemand, hopelijk. Men hoeft werkelijk geen psycholoog te zijn om te kunnen begrijpen dat de menselijke geest zich alleen kan identificeren met iets wat levend is, waarvan bezieling uitgaat, waarin je je kunt oefenen en waarvan voorbeelden bestaan.’

‘Er is een ander antwoord mogelijk: een Europeaan kent de grote humane ideeën en weet zich verplicht aan het Europese beschavingsideaal. Voor mensen die de wereld louter bezien uit het oogpunt van jurist, econoom of bureaucraat, is dit een onmogelijke stellingname, want niet concreet, niet kwantificeerbaar, niet ondubbelzinnig. Kortom: niet *smart* genoeg, zoals dat heet. Maar zowel historisch als psychologisch gezien is dat wel het juiste antwoord. Europa is een idee, een geestelijke wereld waarin een antwoord gezocht wordt op de vraag wat de juiste wijze van leven is en wat een goede maatschappij. In plaats daarvan is Europa verengd tot het regelen van zaken. De ideale dimensie is helemaal uit beeld geraakt.

FOTO: DIRK HOL

Niemand is meer een Europeaan, zeker in Brussel niet. Hoe kun je dan van mensen verwachten dat ze Europeaan worden, zonder dat ze zien wat dat is? Wat als de mensen die Europa zouden moeten belichamen zich niet de bijbehorende culturele bagage en geesteshouding eigen hebben gemaakt? Niemand vertelt de mensen meer hoe je Europeaan kunt worden of biedt hun daar de mogelijkheden toe.'

Hoe moet dat dan? Dat is nogal een lastige onderneming.

RIEMEN 'Natuurlijk is het lastig! Alles wat de moeite waard is, is lastig. Als je denkt: "Het is lastig, dus we doen het maar niet", dan ontnem je mensen de toegang tot kwaliteit. Onderwijs en vorming in cultuur zijn de instrumenten om mensen kennis te laten

maken met het beste wat Europa aan denkkracht, literatuur en kunst te bieden heeft. Die instrumenten zijn vanaf de jaren zeventig systematisch gesloopt.'

'Als mensen niet meer kunnen weten wat het is om Europeaan te zijn omdat de eurocraten van de Unie een utilitaristisch iets hebben gemaakt, dan kunnen ze de vraag of Europa in ons voordeel is met een simpel "ja" of "nee" beantwoorden. Heel lang was Europa in "ons" voordeel, we hadden er geen last van en we verdienden er ook nog wat aan. Maar nu lijkt de balans omgeslagen. We worden geconfronteerd met immigratie en met goedkopere arbeidskrachten uit andere delen van Europa. Demagogen van de angst hebben op briljante wijze de illusie weten te scheppen dat wat nu op ons afkomt, allemaal de schuld is van de eurocraten. Deze immigranten zouden niet binnen kunnen

komen als we Brussel buiten de deur weten te houden. Langzamerhand wordt nu ook deze structuur ondermijnd.’

‘Ik mis *commitment* bij politici om Europa werkelijk serieus te nemen als beschavings-ideaal. We hebben in 2004 nota bene op verzoek van de regering conferenties gehouden over Europa, resulterend in een aantal aanbevelingen. Typerend is: ik heb er sinds die tijd niet één politicus over gehoord. Nooit. Zijn politici op zoek naar een Europese visie met idealen? Daar ligt ze! Waarom zwijgen jullie erover?’

Het is gewoon in de la verdwenen.

RIEMEN ‘Ja. Waarom? Europa bleek niet populair te zijn. Sinds het referendum durfden men er niets meer over te zeggen. Dat hebben we toch ook bij de afgelopen verkiezin-

.....
*De EU is verworden tot een
gebruiksartikel dat een nut
moet dienen, hoewel we
de vraag naar het nut van
dat nut niet meer kunnen
beantwoorden*
.....

gen gezien? Bovendien, datgene wat het Nexus Instituut erover zegt staat haaks op de *non-politiek* die al dertig jaar wordt gevoerd. Het gaat niet alleen om de kabinetten-Balkenende of de paarse kabinetten. Europa is al sinds de jaren zestig een *non-issue*, omdat veel mensen het *Bildungs*-ideaal te hoog gegrepen vinden, omdat ze tegen cultuur zijn, omdat ze tegen waarden zijn, behalve als ze er een prijskaartje aan kunnen hangen. Omdat ze tegen debat zijn dat werkelijk nieuwe perspectieven biedt. Ze denken zelf de waarheid in pacht te hebben, terwijl dat

de dood in de pot is voor elke democratie. De EU is verworden tot een gebruiksartikel dat een zeker nut moet dienen, hoewel men de vraag naar het nut van dat nut niet eens meer kan beantwoorden. Ook de geestloze universiteiten van tegenwoordig zijn niet de instituten die vorming bieden en opleiden tot wijze, eigenzinnige en trotse Europese burgers. In Nederland wordt alles direct in economische termen gemeten. Zelfs zogenaamd wetenschappelijk onderwijs moet “maatschappelijk relevant” zijn, maar dat is gewoon een eufemisme voor: kunnen we er geld mee verdienen? In deze tijd van de markt, waarin we de mond vol hebben van de kenniseconomie, wordt de culturele kennis en de zo noodzakelijke reflectie, vaker dan we ons bewust zijn, ondermijnd of zelfs onmogelijk gemaakt.’

NIEUWE WOORDEN UITVINDEN

Misschien kunnen nieuwe manieren om Europa ter sprake te brengen ons verder helpen in de poging het Europese ideaal nieuw leven in te blazen. In zijn essay voor een van uw conferenties tekent George Steiner Europa uit via straten en pleinen die vernoemd zijn naar staatslieden, militaire figuren, dichters, beeldend kunstenaars, componisten en filosofen. En hij beschrijft Europa's erfenis en last aan de hand van twee steden: Athene en Jeruzalem. En ten slotte is er de vrees voor een slothoofdstuk, de ondergang van de beschaving.

RIEMEN ‘Waar het hem om gaat is zijn pleidooi voor het hooghouden van het wetenschappelijke ideaal, kennis om de kennis. Het heeft wederom allemaal te maken met de herontdekking van wat Socrates, Francesco Petrarca en Václav Havel wisten: de essentie van de menselijke waardigheid is

het cultiveren van de menselijke ziel in politieke en geestelijke vrijheid. De kernboodschap van Steiner is: *cut the crap. Cut the crap* van de therapeutische maatschappij waarin niemand problemen mag hebben en waarin meteen legers deskundigen klaarstaan, mocht iemand onverhoopt toch iets overkomen. Laten we ophouden elkaar de leugen te vertellen dat onderwijs goed is als het ons een baan kan opleveren. Laten we ophouden met de onzin dat het kabinet het goed doet zodra de economie aan het groeien is. Laten we ophouden met de leugen dat we voor onszelf leven. Laten we niet weer trappen in de griezelige leuze van “eigen volk eerst”. Laten we ophouden kinderen de leugen voor te schotelen dat het leven gemakkelijk en leuk moet zijn. Laten we proberen in waarheid te leven. En laten we ook niet doen of een bepaalde groep, cultuur, religie of politieke partij de waarheid in pacht heeft. Er worden gewoon heel veel dingen gecultiveerd die niet waar zijn.’

U bent bepaald niet positief over wat, tekennend wellicht, het politieke bedrijf wordt genoemd.

RIEMEN ‘Nee. Ik signaleer een steeds sterker wordende partijpolitieke hokjesgeest, gestempeld door een denken in termen van goed en fout. Ik zie gebrek aan openheid van geest en aan publiek debat. Maar het streven naar waarheid of naar vormen van goed leven laat zich niet reduceren tot goede of foute antwoorden, links of rechts of partijpolitiek. De huidige vorm van verpolitiseren is een vorm van alles kleiner maken. Dat kan tot uitsluiting, uniformering en zelfs tot totalitarisme leiden. Het goed-foutdenken dat tot de grote politieke partijen doordringt, is een vorm van manicheïsme die niet strookt met het fundamenteel humanistische gedachtegoed, van Bijbelse oorsprong, nog

eens verwoord door Kant, en neergelegd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Ieder mens heeft recht op bestaan en iedere inbreng in de discussie kan ons een stapje dichterbij waarheid, goedheid of wijsheid brengen. Dat we mensen niet op voorhand beoordelen op klasse, geloof, achtergrond of op bepaalde denkbeelden, is iets fundamenteels en een fundamentele vorm van solidariteit. Als het gaat over honger of overstromingen ervaren we gelukkig nog iets van solidariteit. Die impuls is de reden waarom mensen nog steeds in actie komen als er ergens een aardbeving is.’

‘Maar politiek gezien lijkt de beweging van solidariteit op te drogen en eerder de andere kant op te gaan. De manier waarop Wilders nota bene met “de” christelijke identiteit van Europa schermt om moslims buiten te sluiten is ontluisterend. Hij is bij uitstek anti-Europees. Andere partijen zijn erdoor geïnfecteerd.’

‘Ik beschouw de club van Wilders als een neofascistische partij, met alle daarbij horende kenmerken. Eén kenmerk is het opkloppen van een bepaalde crisis, een ander het buitensluiten van mensen door terug te grijpen op een bepaalde gesloten identiteit.’

‘Het probleem is dat we geen grotere, Europese identiteit hebben ontwikkeld, noch een duidelijke Nederlandse, behalve een die vol zit met trivialiteiten. Buitenlanders, met vaak zelf wel een sterk ontwikkeld identiteitsbesef, hebben we niet goed kennis laten maken met de Europese cultuur, omdat we dat zelf niet belangrijk vonden. Dat geeft dus problemen, ook met stromingen binnen de islam. Maar het is niet het grootste probleem en we kunnen er wat aan doen. Niet door mensen uit te sluiten, maar door hen mee te nemen in cultuur, in onderwijs en in geestelijke vorming. Europees humanisme is niet exclusief verbonden met een bepaalde religie of achtergrond.’

Waar haalt u hoop vandaan? Wat zou er moeten gebeuren? Ziet u positieve verschijnselen?

RIEMEN ‘Ik beschouw het succes van het Nexus Instituut als een hoopgevend verschijnsel. Het domste wat mensen kunnen zeggen is: de geschiedenis herhaalt zich niet. De geschiedenis herhaalt zich constant! Het is de voortdurende cirkel van oorlog en vrede. De menselijke natuur verandert niet; we zijn in wezen dezelfde soort als de Egyptenaren of de Grieken. De positieve keerzijde is: ook de menselijke behoefte aan kwaliteit is een gegeven. Wat ik merk is dat steeds meer mensen, vooral jongeren, doorhebben dat ze op een fantastische manier worden belazerd in deze maatschappij. Dat komt door de slechte kwaliteit van pers, media en politiek, en door onderwijs dat zijn eigen vormende taak niet meer serieus neemt. De jongeren gaan dus zelf maar op zoek naar kwaliteit en intellectuele uitdaging. Er komen veel jongeren op onze lezingen, zonder dat we in de jip-en-janneketaal vervallen die defi-

nitief tot het onderwijs is doorgedrongen. De wezenlijke vorming is zichzelf noodgedwongen gaan organiseren buiten de gevestigde machten. Er bloeit veel in leesgenootschappen en in organisaties buiten de politieke partijen, media en gevestigde onderwijsinstellingen. Het gaat mis aan de aanbodzijde, niet aan de vraagzijde. Daar zit voor mij hoop. Het betekent dat als er aan de aanbodzijde iets gebeurt, er daadwerkelijk iets kan veranderen. Is het werkelijk zo moeilijk om dat aan te kondigen: Hilversum wordt gesloten, we richten een tweetal zenders op als de BBC en de rest organiseert zichzelf maar? Nee, dat is niet zo moeilijk, maar door lamlendigheid en lafheid gebeurt dat niet.’

‘De nieuws-, actualiteiten- en discussieprogramma’s hebben geen kwaliteit meer. Dat is ernstig, want geen volwaardige democratie kan bestaan zonder kwaliteitsmedia. Als er één taak is van de politiek, dan is het wel het bewaken van de instituties die zo’n democratie mogelijk maken, als de historisch beste garantie dat we niet weer naar tirannie afglijden.’

Literatuur

Riemen, Rob, *Adel van de geest. Een verloren ideaal*. Amsterdam: Atlas, 2009.

Steiner, George, *De idee Europa*. Tilburg: Nexus Instituut, 2004.

De *Nexus*-uitgaven 40, 41 en 42 zijn speciaal samengesteld rond de conferentiereeks *Europe, a beautiful idea?* die het Nexus Instituut in 2004 in opdracht van het kabinet-Balkenende organiseerde.